

Древен Египет

Долината е естествено разделена на две части: [Горен Египет](#) и [Долен Египет](#). [Горен Египет](#) представлява тясна ивица земя, която се простира на 900 км по течението на [река Нил](#) - от [Асуан](#) до [Мемфис](#), но е не по-широка от 30 км, като на места се стеснява до няколкостотин метра. Тази отвоювана от пустинята област е наречена *Шемау* - йероглифът за означаване на думата съдържа двата знака, символизиращи областта: [напоителните канали](#), без които нейният разцвет би бил невъзможен, и папурът (или тръстиката), считани за типични за [Горен Египет](#). [Долен Египет](#) включва областта, разположена на север от [Мемфис](#), образувана от [Делтата](#) на [река Нил](#). Символ на тази "земя на Севера" - *Тамеху* - е [папирусът](#), който расте в изобилие в мочурищата около образуваните от наносите на [река Нил](#) езера. През [додинастическата епоха](#) на тези две територии се образуват две независими държави и дори след като [Менес](#) осъществява обединението на [Египет](#), сливайки двете царства, [фараонът](#) остава владетел на "двете земи". и политическа връзка помежду им, така както [река Нил](#) останал географската връзка между двете области (виж [Делтата на Нил](#) и [Саид](#)).

По своето положение египетската цивилизация принадлежи към близоизточните, но духът на нейната култура е белязан и от африканската ѝ ориентация и я отличава от съвременните ѝ народи със забележително своеобразие. Разбира се, влиянието на климатичните и географските условия върху развитието на египетската цивилизация не трябва да се преувеличава, но не може и да се отрече. Изолираното положение на долината на [река Нил](#), отделена от околния свят с огромни пустини, е причината от [додинастическата епоха](#) до края на [Средното царство](#) египетската цивилизация да се развие самостоятелно в затворена система. Тя изградила познатия ни специфичен облик, а откъслечните контакти с най-близките ѝ съседи не били достатъчно дълбоки, за да окажат почувствително влияние.

В замяна на това [Египет](#) несъмнено упражнява известно влияние върху съвременните си цивилизации още от мига, когато, превръщайки се в завоевател с поглед, обърнат към Азия, встъпва в - понякога твърде "тесни" - контакти с чуждите народи.

Трудно е да се определи заимстването и приноса на една нация спрямо съседите ѝ. Със сигурност [Египет](#) дължи на [Азия](#) откритието на [металургията](#), колелото, [коня](#), а вероятно дори [неолитната](#) си цивилизация. Определено азиатски са и някои елементи от додинастическата му култура. Но след периода на асимилиране и съзидание, когато египетската цивилизация търси своето място и все повече се утвърждава, от края на додинастическия период до края на [Старото царство](#), [Египет](#) ще дава от себе си на съседните народи. По време на [Средното царство](#) египетското влияние се разпростира по цялото ханаанско крайбрежие, което по-късно става [Финикия](#). При царуването на [Сезострис I](#) египетското надмощие се налага от [Угарит](#) ([Рас Шамра](#)) до [Газа](#), като в Северна [Сирия](#) то продължава до края на амарнската епоха, а в Южна - до края на владичеството на Рамезидите с прекъсване през периода, предшестваш идването на власт на хиксосите, чиято империя, основана

около град [Аварис](#), доминира от [Крит](#) до [Вавилония](#). По времето на фараоните от [XVIII династия](#) тяхното влияние се простира над целия регион на Близкия изток и [Егейско море](#) и ако вавилонският е езикът на висшата администрация, египетски се говори от [Ефрат](#) до [Сини Нил](#).

Във всички ханаански селища от [късната бронзова епоха](#) египетските паметници са многобройни и тяхната значимост е видна в градове като [Билбос](#), където е открит египетски храм, посветен на покровителката на града - [Хатхор](#). Действително [Билбос](#) е мястото с най-силно египетско влияние в [Ханаан](#), защото, както е известно, още през додинастичния период именно оттам населението от поречието на [река Нил](#) си доставяло дървен материал за строителство.

Археологическите разкопки потвърждават наличието на египетска традиция по тези земи - разкрити са множество предмети, характерни за додинастическата епоха. Освен това, [Египет](#) изглежда е оказал влияние върху [Ханаан](#) не само в монументалното изкуство и занаятите. Според [Зикарбаал](#) - принц на [Билбос](#), съвременник на пътешествието на [Уну-Амон](#) - съвършенството и мъдростта тръгнаха от [Египет](#), за да стигнат в неговата страна; вярно е, че перото на египетски [писар](#) приписва подобни твърдения на един финикиец. Това твърдение не е лишено от основание, а влиянието на египетската мисъл върху библейската литература е безспорен факт. В "[Книга на мъдростите](#)" са заимствани и адаптирани около 30 максими от "[Мъдростта на Аменемопе](#)" (виж [Египетски мъдрости](#)), а когато търсим извора на някои теми и идеи от "[Книга на Йов](#)" и "[Еклезиаст](#)", навярно следва да се позовем на текста на "[Разговор на един египтянин с неговата душа](#)". [Исаия](#) вероятно е заимствал от "[Поучения на Ипуер](#)" своя разказ за отчаянието на евреите. Установени са съответствия и между "[Химн на Атон](#)" и псалм CIV. Някои учени допускат, че в близкия досег с традиционните погребални схващания в [Египет](#), евреите са осъзнали възможността за живот на душата след смъртта; във всеки случай изображенията на претегляне на сърцето в божии везни, което неведнъж се среща в книгите на [Стария Завет](#), са пряко заимствани от [Египет](#).

Гърците също вярвали, че в долината на [река Нил](#) ще открият извора на всички мъдрости. През митичната епоха [Данай](#) идва в [Арголида](#) именно от [Египет](#), а [Херодот](#) приписва на египтяните основаването на [оракула](#) в [Додона](#). Смятало се, че всички гръцки мъдрци - от [Ликург](#) и [Питагор](#) до [Платон](#) и [Аполоний Тиански](#) - са пътешествали в [Египет](#). [Солон](#) е заел някои от законите си от кодексите на [Бокхорис](#) и [Амазис](#). Съвременните хора отрекоха голяма част от влиянието на египтяните, което гърците сами им отредиха в изграждането на своята цивилизация, като същевременно повярваха, че ще открият в [Египет](#) на фараоните не един от изворите на гръцката цивилизация: съществуват схващания, че гръцкият дорийски стил е наследил формата на някои египетски колони, наречена "протодорийска", че в своите описания [Омир](#) се е вдъхновявал от изображенията по [мастабите](#), че Елевзинските култове произхождат от тези на [Изида](#), че корените на досократическата философия следва да се търсят в древноегипетската мисъл, че еолийските лирически поети, и най-вече [Сафо](#), черпели своето вдъхновение от любовната поезия от долината на [река Нил](#) и т.н. Това са само хипотези, някои от които са ако не напълно съчинени, то най-малкото спорни. Без

съмнение авторите често преувеличават мащаба на влиянията между цивилизациите, но е възможно някои контакти все още да са останали незабелязани и непроучени. Безспорен факт е общото признание както на древните, така и на съвременните хора, на авторитетно място на Египетската цивилизация, а оттам и едно сигурно, но трудно определимо влияние върху културното развитие на нейните съседи. Няма съмнение, че древна [Нубия](#) дължи на [Египет](#) най-високите постижения на своята цивилизация, която през Късната епоха представлява африканизиран отглас на египетската култура. Името на египет произлиза от древното наименование ,с което елините наричали земята по долното течение на река нил. Египтяните наричали земята си *та кеметили* черна земя заради местната почва.

Архаичен период

[Плочката на Нармер](#) описва обединението на Горен и Долен Египет^[11]

Египетският жрец от 3 век пр.н.е. [Манетон](#) групира дългата поредица фараони от [Менес](#) до неговото време в 30 династии, система, която продължава да се използва и днес.^[12] Той започва своята официална история с владетел на име Мени (Менес на гръцки), за когото се смята, че обединява двете царства на [Горен](#) и [Долен Египет](#) (около 3100 година пр.н.е.).^[13] Преходът към единна държава вероятно протича по-дълго, отколкото според текстовете на древноегипетските автори, а и липсват съвременни писмени данни за владетел на име Менес. Днес някои учени смятат, че митичният Менес може би е фараонът [Нармер](#), изобразен като обединител със символите на властта в церемониалната [Плочка на Нармер](#).^[14]

През [Архаичния период](#), около 3150 година пр.н.е., първите династични фараони укрепват своята власт в Долен Египет, установявайки столицата си в [Мемфис](#), откъдето контролират трудовите ресурси и земеделието в плодородната [Делта на Нил](#), както и доходоносния и стратегически важен търговски път към Азия. Нарастващите сила и богатство на фараоните през този период е отразено в техните сложни [мастаби](#) - гробници и култови сгради в [Абидос](#), служещи за поклонение пред обожествяваните фараони след тяхната смърт.^[15] Силната монархическа институция, създадена от фараоните, служи за легитимиране на държавния контрол върху земята, труда и ресурсите, ключови за оцеляването и растежа на древноегипетската цивилизация.^[16]

Периодът на [Старото царство](#) е свързан със забележителен напредък в строителството, изкуството и техниката, подхранван от нарастващата производителност в селското стопанство,

дължаща се на развитата централна администрация.^[17] Под ръководството на [Тжати](#) държавните чиновници събират данъци, координират напоителни проекти, които повишават добивите, мобилизират селяните за работа на обществени строежи и организират правосъдна система, за да поддържат реда.^[18] С ресурсите, извлечени от производителната и стабилна икономика, държавата финансира строителството на колосални паметници и създаването на произведения на изкуството в работилниците на владетеля. Пирамидите, построени от фараоните [Джосер](#), [Хеопс](#) и техните наследници са най-известните символи на древноегипетската цивилизация.

Едновременно с нарастващото значение на централната администрация се издига и класата на образованите писари и чиновници, които получават от фараона земи в замяна на своите услуги. Фараоните раздават поземлени имения и за финансиране на култа към мъртвите и местните храмове, за да могат тези институции да поддържат култа към фараона след неговата смърт. Към края на Старото царство петвековната практика на подобни дарения постепенно подкопават икономическата власт на фараона, който вече трудно успява да поддържа разрастналата се централизирана администрация.^[19] С намаляването на властта на фараона областните управители започват да се противопоставят на неговото върховенство, което, заедно с тежката суша между 2200 и 2150 година пр.н.е.,^[20] довежда страната до 140-годишен период на глад и размирици.^[21]

В края на Старото царство централната власт се разпада и администрацията вече не може да поддържа стопанската организация на страната. Местните управители не могат да разчитат на владетеля за помощ по време на криза, а недостигът на храна и политическите противоречия се превръщат в глад и локални граждански войни. Въпреки тежките проблеми, местните лидери, освободени от задълженията към фараона, използват новите си възможности. Установили контрол върху собствените си ресурси, провинциите стават по-богати - факт, демонстриран от по-големите и пищни погребения сред всички обществени прослойки.^[22] Провинциалните художници и занаятчии възприемат и доразвиват културни мотиви, по-рано ограничени до владетелския двор, а грамотното съсловие развива литературни стилове, изразяващи оптимизма и оригиналността на периода.^[23]

Свободни от задължения към фараона, местните управители започват да си съперничат за територии и политическо влияние. Към 2160 година пр.н.е. управителите на [Хераклеопол](#) установяват контрол над Долен Египет, а техните съперници от [Тива](#) - над Горен Египет. С експанзията на тиванските управители на север сблъсъкът между двете династии става неизбежен. Около 2055 година пр.н.е. тиванците, водени от [Ментухотеп II](#), успяват да надделеят, обединявайки двете части на страната и поставяйки началото на период на стопанско и културно възраждане, известен като [Средно царство](#).^[24]

Средно царство

Аменемхет III, последният велик владетел на Средното царство

Фараоните от Средното царство възстановяват стабилността и стимулират възстановяването на изкуствата, литературата и монументалните строителни проекти.^[25] Ментухотеп II и неговите наследници от XI династия управляват от Тива, но основателят на XII династия [Аменемхет I](#) премества столицата в [Ититави](#), град в оазиса [Фаюм](#), чието точно местоположение не е известно.^[26] Фараоните от XI династия предприемат дългосрочни мелиоративни проекти, за да увеличат селскостопанското производство около новата столица. Те завладяват части от [Нубия](#) с богати кариери и златни мини, а в източната част на Делтата изграждат големи укрепителни съоръжения, за да се предпазят от нападения от Азия.^[27]

С осигуряването на военната и политическа сигурност и на стопанското развитие, населението на страната нараства, а изкуствата и религията преживяват разцвет. За разлика от елетистките възгледи за боговете на Старото царство, за периода на Средното царство са характерни засилените изяви на лично благочестие и своеобразна демократизация на задгробния живот, в който всички хора притежават душа и могат да бъдат приети сред боговете.^[28] Литературата на Средното царство се характеризира със сложни теми и образи и е писана в доверителен красноречив стил.^[23] Релефите и портретните статуи от периода улавят умело индивидуални черти на персонажите, достигайки високо техническо ниво.^[29]

Последният значим владетел на Средното царство, [Аменемхет III](#), допуска заселници от Азия в Делтата, за да осигури работна ръка за своите големи минни и строителни начинания. Тези амбициозни проекти, съчетани с неадекватните наводнения от река Нил в края на управлението му, натоварват икономиката и ускоряват бавният упадък към Втория преходен период при следващите XIII и XIV династии. По време на този упадък азиатските заселници започват да увеличават влиянието си в Делтата, като в крайна сметка установяват властта си над целия Египет и остават в историята под името [хиксози](#).^[30]

Втори преходен период

Около 1785 година пр.н.е., с отслабването на властта на фараоните на Средното царство, азиатските имигранти в град [Аварис](#) установяват контрол в източната част на Делтата, принуждават централното правителство да се оттегли на юг в Тива и започват да се отнасят към фараона като към

васал, дължащ им данък.^[31] Хиксосите („чуждестранни владетели“) имитират египетските модели на управление и се изобразяват като фараони, интегрирайки египетски елементи в своята култура.^[32]

След своето оттегляне на юг тиванските владетели се оказват притиснати между хиксосите на север и техните нубийски съюзници, [кушитите](#), на юг. След години на бездействие, Тива намира достатъчно сили, за да се изправи срещу хиксосите в конфликт, продължил повече от 30 години, до 1555 година пр.н.е.^[31] Фараоните [Секененра Таа II](#) и [Камос](#) успяват да удържат победи срещу нубийците, но едва наследникът на Камос [Яхмос I](#) с успешна поредица от военни кампании окончателно премахва присъствието на хиксосите в Египет. В следващия период на Новото царство армията е най-важният приоритет за фараоните, които се опитват да разширят границите на Египет и да установят своята хегемония в целия [Близък Изток](#).^[33]

Четири колосални статуи на Рамзес II ограждат входа на неговия храм в [Абу Симбел](#)

Новото царство е период на безпрецедентен разцвет, в който фараоните укрепват своите граници и засилват дипломатическите връзки със съседите си. Военните кампании при [Тутмос I](#) и неговия внук [Тутмос III](#) разширяват влиянието на фараоните, които застават начело на най-голямата империя, която Египет някога е създавал. Когато Тутмос III умира през 1425 година пр.н.е. Египет се простира от [Ния](#) в северната част на [Сирия](#) до четвъртия праг на Нил в Нубия, има лоялни съседи и разполага с достъп до критични вносни продукти, като [бронз](#) и [дървен материал](#).^[34] Фараоните на Новото царство предприемат мащабна строителна кампания, за да наложат култа към бог [Амон](#), център на който е храмовият комплекс в [Карнак](#). Те строят и паметници, прославящи техните собствени постижения, както реални, така и въображаеми. Жената фараон [Хатшепсут](#) използва подобни пропагандни средства, за да легитимира своите претенции към трона.^[35] Нейното успешно управление е известно с търговските експедиции до [Пунт](#), елегантния погребален храм, два колосални обелиска и малка храмова сграда в Карнак. Въпреки тези постижения на Хатшепсут, нейният наследник Тутмос III в края на своето управление се опитва да заличи всички следи от управлението ѝ, вероятно като отмъщение за това, че тя узурпира предназначения за него трон.^[36]

Около 1350 година пр.н.е. стабилността на Новото царство е застрашена, когато Аменхотеп IV предприема поредица от радикални и хаотични реформи. Променяйки името си на [Ехнатон](#), той

обявява дотогава слабоизвестното божество [Атон](#) за върховен бог, потиска култа към останалите богове и се опитва да ограничи властта на жреческото съсловие.^[37] Ехнатон премества столицата в новоосновения град [Ахетатон](#), занемарява външната политика и е изцяло погълнат от своята нова религия и свързания стил в изкуството. След неговата смърт култът към Атон е бързо изоставен и следващите фараони [Тутанкамон](#), [Ай](#) и [Хоремхеб](#) се опитват да заличат всяко споменаване на ереста на Ехнатон, известна днес като [Амарнски период](#).^[38]

Около 1279 година пр.н.е. тронът е зает от [Рамзес II](#), наричан също Рамзес Велики, който строи нови храмове, издига нови статуи и обелиски и става баща на повече деца от всеки друг фараон в историята.^[39] Рамзес II е смел военачалник и ръководи своята армия в [битката при Кадеш](#) с [хетите](#), след която сключва най-старият известен мирен договор (около 1258 година пр.н.е.).^[40] Въпреки това богатството на Египет превръща страната в привлекателна цел за нашествия, особено за [либийците](#) и т.нар. [морски народи](#). Първоначално армията успява да отблъсне нашествениците, но с времето Египет е принуден да изостави Сирия и [Палестина](#). Ефектът от външните заплахи е усилен от вътрешните проблеми, като корупция, разграбване на гробници и политически безредици. Върховните жреци в храма на Амон в Тива натрупват огромни богатства и земи и тяхното нарастващо влияние разцепва страната през Третия преходен период.^[41]